

2) водоприймач/водозбірник.

Представлено дев'ять антонімічних пар, в яких для вираження відношень протилежності застосовано як лексичні, так і словотвірні засоби.

Отже, для сучасної української пожежно-технічної терміносистеми явище антонімії спостережено на лексичному та словотвірному рівнях. Антонімічність свідчить про розвиток пожежно-технічної термінології, про процеси взаємодії в межах окремої субмови.

1. Даниленко В.П. *Терминология современного языка науки // Терминоведение и терминография в индоевропейских языках.* - Владивосток, 1987. - С.61-66. 2. Даниленко В.П., Скворцов Л.И. *Нормативные основы унификации терминологии // Культура речи в технической документации.* - М., 1982. - С.5-35. 3. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. *Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти* / - К.: Вид. Дім "KM Akademia", 2000. - 218с. 4. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. *Українське термінознавство.* - Львів: Світ, 1994. - 216с. 5. Шмелёв Д.Н. *Очерки по семасиологии русского языка.* - М.: Просвещение, 1964. - 244с.

Оксана Вацеба

Львівський державний інститут фізичної культури

ВПЛИВ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

© Оксана Вацеба, 2002

В статті розкрито особливості формування науково-методичної літератури з фізичного виховання та спорту в Україні в 20-30-і роки ХХ століття, проаналізовано специфіку видання спеціалізованих книжок в Східній та Західній Україні за кількістю найменувань, накладом та мовою видання. Показано вплив видавничої діяльності на розвиток галузевої термінології.

Peculiarities features of formation of the scientific – methodical literature in physical training and sports in Ukraine in 1920-1930, the specificity of issuing of the specialized books in Eastern and Western Ukraine by quantity of the titles, circulation and language of issuing is being analyzed in the article. Influence of publishing on development of a branch nomenclature is rotined.

Чи не найскладніші процеси, пов'язані з утвердженням української мови, відбуваються у такій важливій для державного будівництва сфері як фізична культура і спорт. До сьогодні проблемною залишається сфера спеціалізованих друкованих засобів масової інформації, видавництво фахової літератури й пов'язаний з цим розвиток спортивної термінології.

Комплексність підходів до розв'язання таких питань передбачає уважне вивчення та дослідження історії формування української науково-методичної думки в ділянці фізичного виховання і спорту та розвитку профільної літератури.

У цій статті нами зроблено спробу цілісно проаналізувати видавничу діяльність в галузі фізичної культури в Україні у 20–30-і роки ХХ століття, об'єднавши творчі напрацювання представників Східної та Західної України.

Усього від 1922 до 1941 року в Україні, за нашими підрахунками, було видано понад 700 найменувань книг фізкультурно-спортивної тематики. Зважаючи на складність повоєнного періоду, непросту суспільно-політичну ситуацію і в СРСР, і в УРСР зокрема, та враховуючи початковий етап формування галузі, ця цифра доволі красномовна.

На рис. 1 подасмо часову динаміку кількості виданих книг з фізичного виховання та спорту в двох різних регіонах України – Наддніпрянщині та Західному. Ці регіони впродовж міжвоєнного періоду належали до різних держав і перебували, безсумнівно, в різних умовах розвитку, що позначилось на різних темпах видавничої діяльності.

На Наддніпрянській Україні досить виразною є тенденція збільшення кількості найменувань спеціалізованих книг, особливо у 1930–1931 роках. Загалом середньорічний показник складав впродовж 1924–1940 років 35 найменувань видань спеціалізованої книжкової продукції.

У західній частині України центром видавничої справи стала Галичина – майже не знайдено спеціалізованої науково-методичної літератури, виданої на Закарпатті чи Буковині. У Галичині процес видання книжок був стабільний – особливих кількісних стрибків не спостерігається. Середньорічні показники становили 3–5 книжок на рік, на відміну від східного регіону, де щорічно з'явилось друком від 7 книг (1924 рік) до 86 (!) книг (1931 рік). Зауважимо, що книжки на спортивну тематику, видані у Львові, починають з'являтися в другій половині ХІХ ст. Тому в регіоні в 20–30-і роки ХХ ст. вже було нагромаджено чимало фахової літератури. Окрім того, в Галичині, Буковині та Закарпатті були широкі можливості для використання польської, угорської, німецької чи іншої чужоземної літератури.

Рис. 1. Динаміка кількості найменувань книжок з фізичного виховання та спорту, виданих на Наддніпрянщині та в Західній Україні (1922–1941)

Основними центрами видавничої справи в тогочасній Україні були Харків і Київ – на Сході, та Львів – на Заході. Зважаючи на те, що Харків від часу встановлення більшовицького режиму і до 1934 р. був столицею УРСР, то логічно, що більша частина книг друкувалася саме в цьому місті. З переміщенням столиці до Києва і видання книжок у

цьому місті набуває позитивної динаміки. Львівська частка українськомовних книжок була практично стабільною і загалом не перевищувала в загальноукраїнському масштабі 10 відсотків. Окрім Харкова, Києва та Львова, книжки друкувалися також у Донецьку, Одесі, Дніпропетровську та інших містах, спільна частка яких у загальній кількості також становила 10 відсотків.

Аналізуючи видавничі процеси, неможливо оминати й такий важливий показник як наклад видань. Зрозуміло, що ці наклади ще не могли бути високі – спортивна книжка тільки утверджувалась і не мала ще широкого кола читачів – і аматорів, і фахівців.

У 20-і роки ХХ ст. книги друкувалися накладом 2–5 тисяч примірників. Згодом, особливо в середині 30-х років, звичними стали наклади в 7–10 тисяч.

Згодом чималими накладками почали друкувати різноманітні навчальні програми для загальноосвітніх та вищих шкіл, а також матеріали щодо підготовки та складання нормативів комплексу ГПО.

На Наддніпрянщині почала діяти ціла мережа спеціалізованих державних видавництв. Найбільше зусиль до видавничої справи в 20-і роки докладали такі: Державне видавництво України (ДВУ), видавництво журналу "Вісник фізичної культури" (ВФК), "Пролетарий", "Юный ленинец". У 1926 році в Харкові створено видавництво акціонерного товариства "Фізкультура", яке згодом у 1930 році передало свої повноваження державному військово-фізкультурному видавництву "На варті". З 1934 року долучилось до випуску книг фізкультурно-спортивної тематики київське видавництво "Радянське будівництво і право", окремі книги друкувались у видавництвах "Радянська школа", "Медвидав", "Молодий більшовик", "Український робітник", "Народній учитель" та ін. Свої видання мали також Український науково-дослідний інститут фізичної культури та Державний інститут фізичної культури України в Харкові.

Зважаючи на проблеми сучасного розвитку спеціалізованої фахової літератури, ми звернули увагу також на мову цих видань. Зауважимо, що впродовж усього міжвоєнного двадцятиліття україномовні видання переважали і за кількістю найменувань і за накладом (рисунки 2, 3).

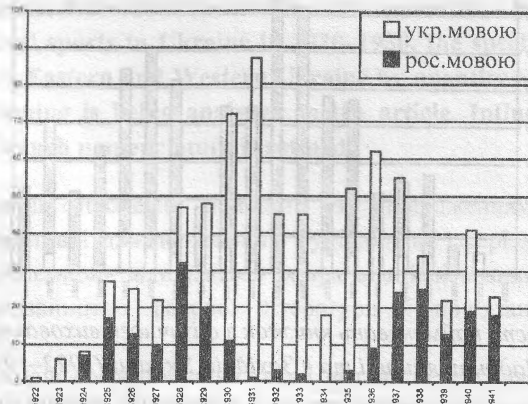

Рис. 2. Динаміка кількості найменувань книжок з фізичного виховання та спорту, виданих в Україні українською та російською мовою (1922–1941)

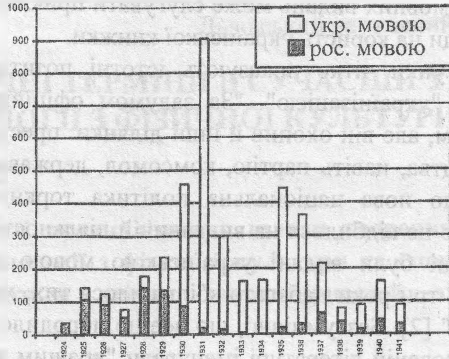

Рис. 3. Динаміка накладів книг з фізичного виховання та спорту, виданих в Україні українською та російською мовою (1924–1941)

Цікаво також прослідкувати часову динаміку змін у мовній політиці видавництва. Від 1924 до 1938 року спостерігаємо постійне збільшення кількості видань спеціалізованої тематики українською мовою. Менш як через десять років, від часу виходу в 1922 році в Одесі першої спеціалізованої україномовної книжки: "Гра. Пісні та гри для дітей дошкільного віку", яку "уложив по етнографічним матеріалам Р.Вовк", їхня кількість зросла майже у 9 разів, досягнувши у 1931 році найвищого показника за все міжвоєнне двадцятиліття – 86 найменувань книг за рік. У вкрай складні 1933–1934 роки російськомовних книжок в Україні майже не випускали. У 1934 році цей показник дорівнював нулеві. При цьому питому вагу україномовних видань постійно визначали наддніпрянські видавці. Навіть враховуючи те, що в Західній Україні з кінця XIX ст. до середини 1941 року в галузі фізичної культури і спорту не було випущено друком жодної книги російською мовою, галицька частка практично не була помітною.

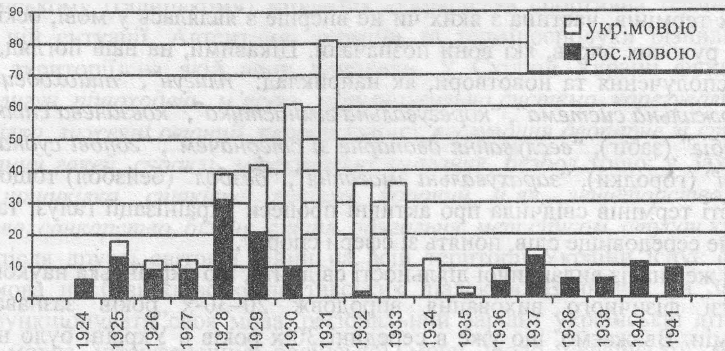

Рис. 4. Динаміка кількості найменувань книжок з фізичного виховання та спорту, виданих у Харкові українською та російською мовами (1924–1941)

В 20-і – 30-і роки істотного значення набувають харківські друки. По суті, маємо неоціненну спадщину харківського спеціалізованого книгодрукування, яку ще належить ввести до науково-інформаційного обігу. Та й у самому Харкові співвідношення

україномовних та російськомовних видань може слугувати прикладом і сьогодні (рис. 4). У Києві ці процеси були завжди на користь української книжки.

Усі подані вище рисунки чітко показують істотні позитивні зрушення в період 1925-1931 років, названий "українізацією". "За задумом офіційних кіл цей процес мав обмежуватися шкільництвом, але він охопив й інші ділянки: пресу, літературу, театр, кіно, мистецтво, науку, видавництва, навіть партію, комсомол, державний апарат, а частково й військо" [1]. Очевидно, що нова національна політика торкнулася й сфери фізичної культури. Особливо яскраво це відбилось на видавничій діяльності. Загалом у 1930 році 89 відсотків книжок в Україні були видані українською мовою. XI з'їзд КП(б)У (1930) констатував, що "за минулі три роки набагато збільшилося тих, хто говорить, читає і вмє писати українською мовою" [2]. Безсумнівно, що все це породило невдоволення в Москві. Й. Сталін, якого в спеціалізованій літературі іменували "кращим другом фізкультурників", вимагав від партійних, радянських і державних працівників різних рангів вишукувати "ворогів народу, націоналістичні ухили в республіках та активізувати боротьбу з ними" [3]. Дослідники 30-х років дійшли висновку, що Україна втратила за це десятиріччя 80 відсотків творчої інтелігенції [4]. У 1934 році вже тільки 59 відсотків книжок було випущено українською мовою [5].

Усі ці політичні процеси не могли не позначитися на динаміці показників випуску спеціалізованої літератури. У січні 1934 року столицю України перенесено з Харкова до Києва, що також пояснює значне скорочення випуску книжок для галузі фізичної культури та спорту. Потрібен був певний час, щоб налагодити систему випуску книги Києві. Впродовж 1935–1941 років в Києві видавалось в середньому 22 найменування книжок за рік, причому починаючи з 1938 зростає частка книг російською мовою.

Зауважимо, що початки масового видання спеціалізованої літератури, перекладацька діяльність тощо змусили спортивну громадськість активно розвивати й галузеву терміносистему. Період 20–30-х років, особливо період "золотого десятиліття", був надзвичайно продуктивним у цьому плані.

Навіть назви книг яскраво свідчать про своєрідну еволюцію у підходах до спеціалізованих термінів, частина з яких чи не вперше з'являлась у мові, оскільки новими були й ті види рухових вправ, які вони позначали. Цікавими, на наш погляд, були окремі терміни, словосполучення та новотвори, як наприклад: "плизун", "пішоходець", "м'ясень" (м'яз), "серцевожильна система", "корегувальна гімнастика", "ковзанева спілка", "лижвяні станції", "перебіг" (забіг), "вслухання двопарне зі стерначем", "гонові судна", "травяний гокей", "скраклі" (городки), "зарахувальні змагання", "безбол" (бейзбол) тощо. Поява такої великої кількості термінів свідчила про активні процеси українізації галузі та адаптацію в українськомовне середовище слів, понять зі сфери спорту.

Загальний же аналіз видавничої діяльності свідчить, що українська науково-методична думка в галузі фізичного виховання впродовж 20–30-х років зазнавала чималих еволюційних змін. Вважаємо, що уже в середині 30-х років в Україні було нагромаджено достатню джерельну базу літератури з фізичного виховання та спорту, різноманітну за формою, змістом, типом та призначенням.

1. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України / Ред.: Я. Грицак, О. Романів. – Львів: НТШ, 1992. – С.102. 2. XI з'їзд КП (б) У: Стенографічний звіт. – Харків, 1930. – С.737. 3. Історія суспільних рухів і політичних партій України (XIX–XX ст.) / Малік Я.В., Вол Б.Д., Красівський О.Я., Трофимович В.В., Чуприна В.М. – Львів: Видавничий центр Львів. ун-ту, 1998. – С. 169. 4. Кубійович В., Кравців Б. Книга // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: НТШ, 1994. – С.1050. 5. Лавріненко Ю. Розстріляне Відродження. – Париж, 1959. – С.965.